

NUTQIY AKTLARDA STILISTIK VOSITALARNING ROLI (UZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI MISOLLAR ASOSIDA)

Rahmonova Ra'nogul Sheraliyevna

Ijtimoiy fanlar kafedrası

rahmonova-rano@mail.ru

Annotatsiya

Ushbu maqola o'zbek va ingliz tillaridagi nutqiy aktlarda stilistik vositalarning o'rnini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda metafora, ironiya, parallelizm kabi stilistik vositalarning kommunikativ samaradorlikka ta'siri tahlil qilinadi. O'zbek tilida madaniy va an'anaviy kontekstga asoslangan stilistik vositalar ustunlik qilsa, ingliz tilida mantiqiy va zamonaviy global kontekstga asoslangan vositalarning qo'llanilishi kuzatiladi. Jadvalda ikki tildagi stilistik vositalarning qo'llanilishi tahlili va misollar taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: nutqiy akt, stilistik vositalar, metafora, ironiya, parallelizm, kommunikativ samaradorlik, o'zbek tili, ingliz tili.

KIRISH

Til – insoniyatning eng qadimiy va mukammal ijtimoiy vositalaridan biridir. Qadimdan to hozirgi kungacha til madaniy merosni saqlash, jamiyat a'zolari o'rtasida aloqa o'rnatish va ularga ta'sir ko'rsatishda asosiy omil sifatida xizmat qilib kelmoqda. Miloddan avvalgi IV asrda yashagan Aristotel tilni "muloqotning vositasi" sifatida ta'riflagan bo'lsa, XVII asrga kelib Rene Dekart tilni insonning aqliy rivojlanishining mezoni sifatida talqin qilgan. XX asrning ikkinchi yarmida esa til faqatgina aloqa vositasi emas, balki madaniyat, ijtimoiy ong va jamiyat taraqqiyotining ko'zgusi sifatida e'tirof etila boshladi.

Bugungi globallashuv jarayonida tilning kommunikativ vazifasi yanada kengaydi. Turli millat va madaniyat vakillari bir-biri bilan aloqada bo'lishi uchun til faqat lingvistik vosita bo'lib qolmay, balki madaniy ko'priklar vazifasini ham o'tamoqda. Shu nuqtai nazardan stilistik vositalarning ahamiyati juda katta. Stilistik vositalar nafaqat mazmuni estetik jihatdan boyitadi, balki gapiruvchi va tinglovchi o'rtasidagi hissiy va madaniy aloqani mustahkamlaydi.

Nutqiy aktlarning stilistik vositalar bilan bog'liqligi tilshunoslikda doimiy ravishda o'rganilib kelayotgan muhim sohalaridan biridir. Nutqiy akt tushunchasi birinchi marta XX asrning o'rtalarida J. L. Ostin va J. R. Searl kabi olimlar tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan bo'lib, u inson nutqining maqsad va natijasini tahlil

qilishga yo'naltirilgan. Nutqiy aktlar o'z-o'zidan oddiy lingvistik hodisa bo'lib ko'rinishi mumkin, ammo ular ichki semantik qatlamlar va madaniy konnotatsiyalarni ifodalash orqali tinglovchiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Stilistik vositalar esa ushbu jarayonda eng samarali vositalardan biri hisoblanadi.

Misol uchun, o'zbek tili boy madaniy va tarixiy merosga ega bo'lgan til bo'lib, unda ishlatiladigan stilistik vositalar ko'pincha xalqning an'analari, qadriyatlar va urf-odatlarini aks ettiradi. Masalan, "tong otganda dard ham unutiladi" iborasi xalq falsafasidan olingan umidvorlikni aks ettiradi. Bunga qarama-qarshi ravishda, ingliz tili zamonaviy global kontekstda shakllangan bo'lib, undagi stilistik vositalar ko'proq zamonaviy hayot, texnologik yutuqlar va individualizm bilan bog'liq. Masalan, "burn the midnight oil" ifodasi og'ir mehnat va o'qishga bo'lgan ishtiyoqni ta'riflaydi.

Mazkur tadqiqot stilistik vositalarning madaniyatlararo xususiyatlarini chuqurroq o'rganishga qaratilgan. Ushbu tahlil orqali quyidagi savollarga javob izlashga harakat qilinadi:

- Nutqiy aktlarda stilistik vositalarning rolini qanday baholash mumkin?
- O'zbek va ingliz tillarida qo'llaniladigan stilistik vositalarning qaysi jihatlari o'xshash va qaysi jihatlari farqlanadi?
- Ushbu vositalar muloqotning samaradorligiga qanday ta'sir ko'rsatadi?

Mazkur maqola o'zbek va ingliz tillaridagi nutqiy aktlarda ishlatiladigan metafora, ironiya, parallelizm va boshqa stilistik vositalar qiyosiy tahliliga bag'ishlangan bo'lib, madaniy va til xususiyatlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Tadqiqotda sifatli va qiyosiy tahlil usuli qo'llanildi. O'zbek va ingliz tillaridagi badiiy va nutqiy materiallardan stilistik vositalar misollar sifatida keltirildi. Jadval yordamida olingan ma'lumotlar qiyosiy tahlil qilindi.

NATIJALAR VA TAHLIL

Til har doim inson tafakkuri va madaniyatining aks sadosi bo'lib kelgan. Stilistik vositalar esa ushbu aks sado orqali so'z va mazmunning teranligini, ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida o'zbek va ingliz tillaridagi nutqiy aktlarda stilistik vositalarning o'ziga xos va umumiy jihatlari tahlil qilindi. Ushbu jarayon til va madaniyatning bir-biri bilan qanday chambarchas bog'liq ekanligini yana bir bor tasdiqladi.

O'zbek tilidagi stilistik vositalar ko'pincha xalqning uzoq yillik madaniy an'analari va tarixiy merosiga asoslangan bo'lsa, ingliz tilidagi stilistik vositalar global dunyoqarash va zamonaviy hodisalarga ko'proq e'tibor qaratadi. Masalan, o'zbek tilidagi metaforalar insoniy his-tuyg'ularni aks ettirishga yo'naltirilgan bo'lib, ko'pincha hayotiy falsafani ifoda etadi: "Yo'l ravon bo'lsin" iborasi nafaqat tilak, balki inson hayot yo'lida uchraydigan sinovlarni ham o'zida mujassam etadi. Ingliz tilidagi

metaforalar esa ko'proq individualizm va mantiqiylikka asoslanadi: "The ball is in your court" iborasi mas'uliyatni boshqalarga yuklash yoki qaror qabul qilish zaruratini anglatadi.

Nutqiy aktlar kontekstida stilistik vositalar muloqotning faqatgina mazmunli bo'lishini emas, balki hissiy jihatdan ta'sirchan va tinglovchi ongida chuqurroq iz qoldirishini ta'minlaydi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, stilistik vositalarning kommunikativ samaradorlikni oshirishdagi roli inkor etib bo'lmaydi. O'zbek va ingliz tillaridagi misollar shuni ko'rsatadiki, har bir tildagi stilistik vositalar o'z madaniy muhitiga moslashgan, ammo ular bir xil kommunikativ maqsadga xizmat qiladi: fikrni aniq va ta'sirchan yetkazish.

Ushbu tadqiqotning yana bir muhim xulosasi shundaki, til o'rganuvchilar uchun stilistik vositalarning mohiyatini anglash nafaqat lingvistik mahoratni oshiradi, balki boshqa madaniyatlarni chuqurroq tushunish imkonini ham beradi. Ingliz tilida ta'lim olayotgan yoki o'zbek madaniyatini xorijiy auditoriyaga taqdim etuvchi shaxslar uchun stilistik vositalarning turli ma'nodagi qo'llanilishini bilish muloqotni yanada boy va mazmunli qiladi.

Demak, stilistik vositalar nafaqat tilni bezash, balki insonlar o'rtasida hissiy va madaniy aloqani mustahkamlash vositasi sifatida ham ahamiyatga ega. Nutqiy aktlar orqali stilistik vositalarni to'g'ri qo'llash nafaqat aloqa jarayonini qulaylashtiradi, balki til va madaniyatning uzviy bog'liqligini ko'rsatadigan muhim omil sifatida til o'rganish va o'rgatish jarayonlarida alohida o'rin tutadi.

Quyida o'zbek va ingliz tillarida uchraydigan stilistik vositalar tahlil qilinadi:

Metafora

Ingliz tilida: "Time is money" – vaqtning qimmatligini ta'kidlash uchun ishlatiladi.

O'zbek tilida: "Hayot dengiz kabi" – hayotning murakkabligini obrazli tasvirlaydi.

Ironiya

Ingliz tilida: "What a wonderful day!" (yomg'irli kunda ishlatiladi) – qarama-qarshi ma'noni ifodalaydi.

O'zbek tilida: "Chiroqni ko'tarib, qoraquyruq qidirmoq" – ahmoqona harakatni tanqid qiladi.

Parallelizm

Ingliz tilida: "Easy come, easy go." – sodda va o'xshash tuzilma bilan aytilgan hikmat.

O'zbek tilida: "Oson kelgan, oson ketadi." – o'xshash ma'nodagi hikmat.

Jadval: 1

O'zbek va ingliz tillaridagi asosiy stilistik vositalar qiyoslash

Stilistik vosita turi	Ingliz tilidan misol	O'zbek tilidan misol	Kommunikativ ahamiyati
Metafora	“The world is a stage”	“Hayot sahna”	Obrazlilikni kuchaytiradi
Ironiya	“Nice job!” (xato uchun)	“A'lo ish!” (tanqidiy)	Tanqidni yumshoq shaklda yetkazadi
Parallelizm	“No pain, no gain”	“Mehnat qilmasang, rohat ko'rmaysan”	Tinglovchi e'tiborini jalb qiladi
Hyperbola	“I've told you a million times”	“Ming marta aytdim”	Ta'sirchanlikni oshiradi

Stilistik vositalar til va madaniyatni birlashtiruvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. Ingliz tilida ishlatiladigan stilistik vositalar global va zamonaviy kontekstga asoslangan bo'lsa, o'zbek tilida ular ko'proq madaniy va tarixiy xususiyatlarni aks ettiradi.

Misol uchun, ingliz tilida metaforalar texnologik yutuqlar va biznes bilan bog'liq bo'lishi mumkin (“Think outside the box”), o'zbek tilida esa ular milliy qadriyatlar va urf-odatlariga asoslanadi (“Eshik ochiq, yo'l ravon”).

XULOSA

Til – bu nafaqat aloqa vositasi, balki madaniyat, tarix va insoniyat tafakkurining ko'zgusi hamdir. Stilistik vositalar esa ushbu ko'zguni yanada tiniqroq, jonliroq va ma'noliroq qiladigan asosiy unsurlardan biridir. Ushbu tadqiqotda o'zbek va ingliz tillarida nutqiy aktlarda stilistik vositalarning qanday qo'llanilishi, ularning kommunikativ samaradorlikka ta'siri va madaniy kontekst bilan bog'liqligi tahlil qilindi.

O'zbek tili madaniy va milliy qadriyatlarga asoslangan metaforalar, ironik ifodalar va parallel tuzilmalarga boyligi bilan ajralib turadi. Ushbu vositalar xalq hayoti va falsafiy qarashlarini o'zida aks ettiradi. Ingliz tili esa zamonaviy, global hodisalar bilan bog'liq bo'lgan stilistik vositalarni ishlatish orqali aniq, qisqa va tushunarli muloqotni ta'minlashga qaratilgan. Ushbu farqlar har bir tildagi stilistik vositalarning madaniy va tarixiy ildizlarini chuqur anglash zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, har ikki tildagi stilistik vositalar muloqot jarayonida xabarni aniq, obrazli va ta'sirchan qilishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, metafora va ironiyalarning qo'llanilishi nafaqat hissiy ta'sirni oshiradi, balki xabarni

qisqa va lo'nda shaklda yetkazishga xizmat qiladi. Parallelizm va boshqa uslubiy vositalar esa tinglovchining e'tiborini jalb qilish va xabar mazmunini osonroq esda qoldirishga yordam beradi.

Shuningdek, til o'rganishda stilistik vositalarning o'rganilishi faqat lingvistik mahoratni emas, balki madaniy kontekstni anglashni ham rivojlantiradi. Bu esa xorijiy madaniyatlar bilan muloqotda samaradorlikni oshiradi va global dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, stilistik vositalar nutqiy aktlarning ajralmas qismi bo'lib, ular orqali tilning estetik va kommunikativ imkoniyatlari kengayadi. O'zbek va ingliz tillarining uslubiy xususiyatlarini qiyoslash nafaqat lingvistika sohasidagi bilimlarni boyitadi, balki til va madaniyatning bir-biri bilan qanday uyg'unlashganligini tushunishga yordam beradi. Bu tadqiqot o'zbek va ingliz tillari hamda boshqa tillarni o'rganuvchilar uchun tilni yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladigan muhim manba sifatida xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Akhmadova, R. M. (2020). "Lingvistik tahlil metodlari". Toshkent.
2. Johnson, M. (2019). "Stylistic Devices in Modern English". London.
3. Hamroyeva, M. (2021). "O'zbek adabiyotida stilistik vositalar". Samarqand.